

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒՔԻՒՆ

253ա. Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆԷՆ ՎԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. Թէև մենք կը պաշտպանենք մեռելոց յարութիւնը իբրև քրիստոնէական վարդապետութիւն, բայց անդէպ չէ աւելցնել նաև Հին Կտակարանէն վկայութիւններ՝ ցուցնելու համար գոնէ այս վարդապետութեան հնութիւնը: Յօր կ'ըսէր. «Իհարկէ թէ զի մշտնջենաւոր է որ լուծանելոցն է զիս յերկրի՝ յարուցանել զմորթ իմ որ կրկնաց զայս ամենայն» (Յօր, ԺԹ. 25): Ու Դանիէլ կը գրէ. «Բաւարժեմ ի ննջեցելոցն ի հող յերկրի յարիցեն, ոմանք ի կեանս յաւիտեանականս և ոմանք ի նախապիս և յամօթ յաւիտեանական» (Դան. ԺԲ. 2): Այս յոյսով կը խօսէր Շամուէնայ Որդւոց երկրորդը, «Այն որ աշխարհաց թաղաւորն է, թէպէտև մեռանիմք մեք վրաս օրինացն, ի կեանսն յաւիտեանից, ի միւսանգամ ծնունդեանն ժամանակի կենաց ի կեանս դարձուցանէ», ու չորրորդը կը յարէր. «Յուսոյն ակն ունիմք միւսանգամ ծնունդեան յարութեան մեռելոց» (Բ. Մակ. Ե. 14): Ու Մարթա, Ղազարոսի քոյրը, կ'ըսէր Գրիստոսի. «Իհարկէ զի յարիցէ ի յարութեան» յաւուրն յեանում» (Յովհ. ԺԱ. 24): Իսկ Փարիսեացւոց ըովանդակ ողանդը ուժգնապէս կը պնդէր Սաղուկեաց ղէմ թէ կայ յարութիւն (Գործք, ԽԳ. 8):

253բ. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Ս. ԳԻՐԳԷՆ. Գիտենք թէ Հին Կտակարանի Ս. Գրոց մէջ կան ինչ ինչ խօսքեր, որոնք կրկնապէս կ'ընեն մեռելոց վերանորոգումը: Ըստ այսմ գրուած է Սաղմոսին մէջ. «Յիշեաց թէ մարմին են նոքա, հոգի որ ելանէ՝ և ոչ ևս դառնայ» (Սղմ. ՀԷ. 39): Դարձեալ՝ ոչ թէ մեռեալք օրհնեացն զքեզ» (ՃԺԳ. 17): Դարձեալ՝ «ոչ յարիցեն ամբարիշտք ի դատաստան» (Ա. 5): Նման են նաև Ժողովողին խօսքերը. «Պատահար է որդւոց մարդկան և պատահար անաս-

նոց և պատահար յամենեւին ի նոստ, որպէս մահ սորա, նոյնպէս և մահ նորա, և շունչ է յամենեւին» (Ժող. Գ. 19): Բայց եթէ ճշգրտութեամբ զննուին այս խօսքերը, անոնք ըստած են այս աշխարհի կենաց համար. ներկային համար՝ որ մինչև գերեզման կը տևէ, և կը դադրի երկրի վրայ: Եւ յետոյ՝ այդ խօսքերը ըստած են ոչ թէ իբրև վարդապետական խօսքեր, այլ միշտ իբրև այլաբանութիւն յառաջ բերուած, ցուցնելու համար վիշտերու ծանրութիւնը կամ աշխարհիս անցաւորութիւնը: Ժողովողին վերջին խօսքին ծայրը կը կարդանք. «Ամենայն ի մի տեղի երթայ, և մեռնայն եղև ի հողոյ, և ամենայն դառնայ ի հող, և ո՛վ գիտէ զոգիս օգոց մարդկան, եթէ ելանեն ի վեր, և զշուշէ անասնոց եթէ իջանէ ի խոնարհ յերկիր» (Ժող. Գ. 20, 21), ուր հակառակորդները կը տեսնեն իրենց կարծեաց հաստատութիւնը: Ընդհակառակն օտկայն անոնց մէջ յստակօրէն կը տեսնուի մարմինին հոգիէն տարբերութիւնը, և մարդուն հոգիին՝ անասնոց հոգիէն տարբերութիւնը, մասնաւորաբար բնագրին համեմատ, որ տաւի թացայտայ է. «Եւ ո՛վ գիտէ զոգիս մարդոյն որ ելանէ ի վեր և զոգիս անասնոյն որ իջանէ ի խոնարհ յերկիր: Իսկ յարութեան խնդրի խօսք չկայ հոս, զի այդ մասին չէ խօսքը: Եւ այնչէս է նաև Սողմոսին խօսքը. «Ո՞նչ Կորիցեն ամբարիշտք ի դատաստան: Ըստ բնագրին է. «Եւ ոչ կարացեն ամբարիշտք դատաստանի», որ է ըսել, «Մի՛ կարացեն արդարաւա՛յ յաւուրն դատաստանի»:

254. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԲՆՈՒԹԵՆԷՆ. Ուրիշներ իրաց բնութեան կարգէն կը հանեն իրենց փեսութիւնները, որպէսզի ցուցնեն թէ մարմիններու յարութիւնը ոչ պատշաճ է և ոչ հնորաւոր: Վասնզի, կ'ըսեն, մարմինը ինչո՞ւ հատուցմանց ենթարկուի, քանի որ մարդկային և բարոյական գործոց արժէքն ու արդիւնքը հոգիինն են և ոչ թէ մարմինին: Եւ դարձեալ կ'ըսեն թէ ինչո՞ւ ուրիշ երկարատեւ բաժանումը, եթէ մարմինը կարևոր էր հոգիին համար, պէտք չկար որ անկէց

գրկուէր հոգին մինչև կատարածը, իսկ եթէ կարեւոր էր ի դուր էր նորէն միաւորեցուցնէր Սակայն ո՞չ ապաքէն մարդկային ենթակային իրամտողութեամբն է մարդը, կաղմուած հոգիէ և մարմինէ, ու եթէ գործերը ենթակայինն են, հասուցումն ալ անորը պիտի ըլլայ, ապա ուրեմն և մարմինին մասնակցութիւնը շատ ալ պատշաճ է, այնպէս որ իմաստաւ, ուրեմն շատերը այս պատշաճութեան վրայ հիմնուելով կը ջանան ապացուցանել յարութեան հարկաւորութիւնը, հետեւելով Պօղոսի խօսքին. «Զի ընկալիցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով, զոր ինչ գործնոց յառաջ, եթէ քարի և եթէ չար (Բ. Կորն. Ե. 10), իսկ երկարատեւ բաժանումը հեռեւութիւն է իրաց բնական կարգին, որպէսզի լրանայ մարդկութիւնը և դառնալով կատարած և հասուցմանց ժամանակն ըլլայ, Առարկութեանց երկրորդը գտնէ զօրէ Հոռմէականաց զբուրեան զմէ, որոնք արդէն հոգիները միայնակ կը ժողացնեն յաւիտեանական հասուցման մէջ, և երբ մէկը արդէն կ'ընէ թէ դատաստանները և հասուցումները կատարուած են առանց մարմիններու, ակարողուցած կ'ըլլայ արդէն յարութիւնը ապացուցելու հարկը:

255. ՈՒՐԻՅ ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. Ուրիշներ՝ անլուծելի գոնաւորութիւններ ցուցնելու համար, յարութեան նիւթական գործադրութեան խնդիրներ կը հանեն: Կ'ըսեն ա. Շատ մարմիններ ուրիշներու մարմիններուն մէջ լուծուած կ'որոշուած են. զոր օրինակ սոփորական կամ պատահական մարդակերութեան հետեւեալով, Բ. առանց մարդակերութեան ալ լուծուած մարդկային մարմիններու տարերը ուրիշ մարդկային մարմիններու կամ ըոյներու կամ օդի մէջ փոխանցուած են և վերստին ուրիշ մարդերէ իւրացուած են, անոնց անունը ըլլալով, և այսպէս անվերջանալի փոխարկութեանց հալովմանց մէջ են, Գ. ինք՝ մարմինն ալ կ'աճի և կը նուազի, տարեր կ'ընդունի իր մէջ և կ'արտաքսէ, և ամբողջ իր գոյութեան ընթացքին միշտ փոփոխութեան մէջ է, այնպէս որ գոնաւոր կ'ըլլայ օրոշելը թէ որոնք են իւրաքանչիւր

չիւր մարմինին իսկական տարրերը, որոնցմէ պիտի կազմուի յարուցեալ մարմինը. Դ. նոյնիսկ հաշիւի կ'առնեն թիւը մարդոց՝ որոնք եղած են աշխարհի սկիզբէն մինչև կատարածը, ու կ'ըսեն թէ անկարելի է որ մեր հոգաբանողը կարենայ պարունակել ըստ յարուցեալներու: Սակայն այս և ասոր նման խօսքերուն դիտումն է յարութեան վարդապետութիւնը տանիլ այնպիսի նիւթական և տարրական նոյնութիւններու, որոնց ոչ մէկ խոհական մարդ չի կրնար համաձայն ըլլալ: Զի մենք մարմիններուն նոյնութիւնը յիշեցինք գաղափարին պարզ առումովը, առանց թեքեալու պարագաներու, այնպէս որ կրնանան յարմարիլ յաւիտեանական կեանքի նոր կացութեան, որ շատ կը տարբերի այս կեանքի անցաւոր կացութիւնէն: Ըստ այսմ, մ'չ տեղի և մ'չ ալ պարունակութեան խնդիր կարելի է ընել: Զի այսպիսի առարկութիւններ օշինջ աւելի կը զօրեն քան ինչ որ եօթը եղբայրներու կնոջ մասին Քրիստոսի կը հարցունէին Սաղուկեցիները, և պատասխան կ'ընդունէին թէ հանդերձեալ կեանքի պարագաները պէտք չկայ կերպարանելու այս կեանքի պարագաներու համեմատ, և մանաւանդ մարմիններու պարագայից մէջ կայ և կը շնայ այնպիսի աշխարհագրութիւն մը, որուն գլխաւոր հանգամանքները միայն կը յայտնէ Պօղոս, անունըներու մէջ կատարուած փոփոխութեան նմանութեամբ, երբ կ'ըսէ. «Նոյնպէս և յարութիւն մեռելաց, սերմանի ապականութեամբ և յառնէ առանց ապականութեան, սերմանի անարգութեամբ և յառնէ փառք, սերմանի ակարութեամբ և յառնէ զօրութեամբ, սերմանի մարմին չնաւոր և յառնէ մարմին հոգեւոր» (Ա. Կորն. ԺԵ. 42-44):

256. ԴԱՏԱՍԱՆ. Յարութեան վերջ կու գայ դատաստանը: Ինչ որ մենք պարագայէն կը կոչենք դատաստան, Հռովմէականք կը յարանուանեն ընդհանրական, որպէսզի օրոշեն ենթադրական առանձնականէն, որուն մասին խօսեցանք արդէն: Իսկ դատաստանին կը հակառակին նախ անոնք որ կը մերժեն յարութեան և

հանդերձեալին հետ կատարուելիք որեւէ դատաւարական գործ: Կը հակառակին նաև անստի արոնք յարուծիւնը մերժելով, կ'ընդունին միայն իւրաքանչիւր անձի համար իր մեռած պաշտօն տրուած որոշում մը: Կը հակառակին նոյնպէս Հոռմէականները, որոնք առանձնական դատաստանը ընդունելով՝ կատարածին ոչ մէկ դատաւարական գործ կը թողուն: Մինչդեռ դատաստանին ստուգութիւնը աներկբայելի է այն ընդարձակ նկարագրականէն, զոր Քրիստոս ըրաւ ըսելով. «Եկեացէ Որդի Մարդոյ փառք իւրով» . . . և նախդի յաթոս փառք իւրոց, և ժողովեացին առ նոս ամենայն աղքատ և մեկ-մեկէ զնոսա ի միմիանց . . . կացուցէ զօրդին ընդ ալմէ իւրմէ և զոյժիսն ընդ ձախմէ. առացէ (ցառաջինսն) եկայք օրն-նեալք (ևայն): ասացէ և ցայնսսիկ որք ընդ ունեկէն իցեն. երթայք յինէն (ևայն), և երթիցեն նոքա ի տանջանս յաւիտե-ականս» (Մատթ. ԻԵ. 31-46): Նոյնպէս և Պրոպատիկէի քարոզութեան մէջ մեռելոց յարութենէն վերջ կը յիշուին դատաստանները (Յովհ. Ե. 21-22): Պօղոս ևս կ'ըսէ. «Հաստատեաց օր, յորում պարտ է դատել զաշխարհ տրդարութեամբ» (Գործք, ԺԷ. 31), և ինքը կ'ըսէ Փելիքսօի, «Վասն հանդերձեալ դատաստանին» (Գործք, ԻԴ. 25), ու կը գրէ հաւատացեալներուն. «Ամենեցուն մեզ յանդիման լինել կայ առաջի ոտենին Քրիստոսի, զի ընկալցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով, զոր ինչ գործեաց յառաջ, եթէ բարի և եթէ չար» (Բ. Կորն. Ե. 10): Ու Պետրոս կ'առաջանայ ընդ յանդերձեալք թէ ինքն Քրիստոս ապարուիրեաց մեզ յարողել ժողովրդեանն և վերստութիւն զնեյ թէ նոս է սահմանաւն յԱստուծոյ, դատաւար կենդանեաց և մեռելոց» (Գործք, Ժ. 42), և Յովհաննէս կը տեսնէր «զմեռեալս մեծամեծս և զփոքունս, որք կային առաջի տթոսոյն» և գրեանք բանային, և այլ գիրք բացաւ կենաց, և դատեցան մեռեալք ի գրելոցն ըստ գործոց իւրեանց» (Յատթ. Ի. 12): Իսկ աւանդութիւնը պայծառ է շատ, իսկ Քրիստոս Ս. Հարց վարդապետութիւններուն և եկեղեցական երգերու և աղօթքներու խոստովանութեանց մէջ:

257. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԴԵՄ. Այո՛ ճշմարտութեան ընդդէմ, հակադարձները կը նկատեն նախ թէ դատաստանին այսքան նիւթական և զգալի մանրամասնութիւններով պոստմուտքը յայտնի է թէ այլարանական պոսակեր մըն է լոկ, ու իսկական չեն կրնար լինել ամպերը, աթոռը, փողը, գիրքը, կշռքը և դատաստանին միւս պարագաները: Բոյց եթէ այդ մանրամասնութիւնները իբր այլարանական ընդունինք իսկ, միթէ կրնամք ուրանալ եղիւսութեան ճշմարտութիւնը: Ստոյգ են յարութիւնը, դատաստանը, հառուցմունքը, ու այդ զգալի պարագաները տրուած են՝ վարդապետութիւնը հասկնալի դարձնելու համար միայն: Կ'ըսեն նաև թէ, ըստ Քրիստոսի, դատաստանը պէտք էր տեղի ունենար Երուսաղէմի կործանումէն անմիջապէս յետոյ, և կամ, նոյնիսկ, Քրիստոսի կարծեցեալ յարուստը և անոր յորակցած մեռելոց յարութիւնը և մարդոց դատաստանը նոյնիսկ ուղղափառ մեկնիչներ Երուսաղէմի վերջին կործանման մասին է որ կ'իմանան:

Սակայն հարկ է գիտել թէ երկու ճշմարտութիւններ կրնան լինել միասնաբար, և նմանօրինակ հնչող բռնակ կրնան տարբերել իմաստներ ունենալ. Ըպտ այսմ՝ Ս. Գրոց վարժ կողմնորոշն համար յայտնի է թէ Քրիստոսի գալստեան և աշխարհի կատարածին վարդապետութիւնը կ'ակնարկէ արդարեւ Երեմիկ քրիստոնէութեան յաղթանակին և երբեմն աշխարհի բռն կատարածին: Եւ այս աշխարհի կատարածը առեն մը. մօտաւորապէս ըսեալս, Բայց այս կարծիքը մեռեցընեալ յետոյ, ու անկէ շատ աւելի դիւրաւ, հաղարամեայ կողակարծ վարդապետութիւնը, ու աշխարհի վախճանին, յորութեան և դատաստանին և հատուցմանց իրադրութեանը միաց ժամանակին՝ զոր առէ է մեզ գիտելը (Գործք, Ա. 7), վասն զի ոչ ոք գիտէ զայն Աստուծոյ զատ (Մատթ. ԻԴ. 36): Անշուշտ չենք կրնար խօսիլ և գիտնալ աւելի քան ինչ օր. Ս. Գիրքէն կը սովորինք, որովհետեւ ոչ եղեւութեանց մասին որեւէ խօսք կայ. Թէ որեւէ գուշակութիւն, այնպէս օր յաճախ

ստիպում էինք մեկնողը ար և մակարե-
րաբար բան մը ըսել:

258. ԳԱՅԱՍԱՆԻՆ ԶԱՆԳԱՄԱՆՔԸ.
Իսկ թէ այդ դատաստանը պիտի տեղի
ունենայ աշխարհիս վտանանին, և ոչ թէ
իւրաքանչիւր մարդու վտանանին, ամէն
մէկուն համար զոտ զոտ, զայդ կրնան
հաստատել հանդիսականն պարագաներն
ինքնին, զորս կարելի է անթիւ և ան-
համար կերպով բողոքողնել, և իւրաքան-
չիւր անթիւ թիւն աշխարհի գանաղան
կէտներուն վրայ այդպիսի դատաստանե-
րու կատարում ենթադրել: Իսկ ինչ որ
Պօղոս կ'ընէ, Վկայ մնայ մարդկան մի-
անգամ մեռանիլ և յետ այնորիկ դատաս-
տան (Եբր. Թ. 27), անհնարին է զայն
իմանալ իբրեւ անմիջական հետեւողութիւն,
ինչպէս կը պնդեն Հռովմէականները, այլ
իբրեւ բարձր մարդաց մեռնելէն յետոյ,
զոր շատ իսկ բացայայտ կերպով կը հաս-
կըցնէ առաքեալը, ըստեաներուն ի բա-
ցատրութիւն յիշելով Քրիստոսի գա-
լուստը մարդիկը գտակաւ համար, Վիսկ
յերկրորդումն առանց մեղաց յայտնեցի
այնոցիկ և եայլն:

259. ԳԱԻՏԵՆԱԿԱՆ ՍԻՆՈՒՄԻՆՆԵՐԻՆ.
Դատաստանէն վերջ կու գոն հատու-
ցումները, որոնցմէ երկուքը միայն կը
յիշէ Քրիստոս իր մեծ նկարագրութեան
մէջ, յաւիտենական կեանք արդարներուն
համար և յաւիտենական տանջանք մեղա-
ւորներուն համար, զորք օովորական բա-
ռով կը կոչենք արքայութիւն և դժոխք:
Ինչ որ ըստեցաւ յարութեան և դատաս-
տանի մասին, և վկայութիւնները որոնք
Ս. Գիրքէն յառաջ բերեւեցան՝ բուական
թող ըլլան հաւատարմութեան համար թէ իրա-
կան են արքայութիւնը և դժոխքը, ո-
րոնք դատաստանի մէջ արգարներուն և

դատաստատաններուն բաժինը պիտի
ըլլան: Ուստի և կրնանք անոնց վերա-
բերեալ ապացուցութիւնները զոնց ընել,
և քիչ մըն ալ խօսիլ անոնց գանաղան
հանգամանքներուն և իրենց վերաբերած
խնդիրներուն մասին:

260. ԵՐԱՆՈՒԹԵ՛Ն ԼՈՒԹԻՒՆԸ. Ար-
քայութեան էութիւնը կամ ինչ որ նոյն
է ըսել՝ արդարներուն երանութիւնը հաս-
տատուած է տեսութեանը վրայ Աստուծոյ,
այսինքն տեսնելու վրայ զԱստուծոյ, որ
աղբիւր է բարութեանց և լրումն երանու-
թեան, ուստի և զայն վաշտողը այլեւս
պէտք չունի անկէ դուրս սրէի բարիի,
և որովհետեւ անշուշտ իմանալին գերա-
զոյն է քան զգալին, այս պատճառաւ ալ
յաւիտենական երանութիւնը իմանալի է
բոլորովին ու զգալին չի յիշուի ալլեւս,
որովհետեւ զգալին իմանալին մէջ կ'ընկ-
լուզուի: Իսկ Աստուծոյ տեսութեան վրայ
յիմնուած երանութիւնը երկու կերպով կը
հասկնան զարդականք, մին՝ բնական,
միւսը՝ գերբնական: Բնական է պարզ
տեսութիւն հոգեբանական բնութեամբ:
Եւ վերացական ծանօթութեամբ, և սիրով
ու խնդութեամբ ըստ բնական զօրութեանց:
Իսկ գերբնականը պայծառ և հայեցողական
տեսութիւն է, որմէ կը բխի սէր և ու-
րախութիւն՝ բնականէն գերազանց աստի-
ճանով, ինչպէս որ պատճառն ալ բնական-
նէն գեր ի վերոյ է: Իսկ այս վարդապե-
տութեան վարդապետական հանգամանքն
է այն, թէ արգարները իրենց մտքին մէջ
երկնային լոյսով լուսաւորուած ըլլալով՝
դէմ յանդիման և հայեցողաբար կը տես-
նեն զԱստուծոյ, բայց ոչ թէ կատարելա-
պէս՝ իմանալն ալ, ու ամէնքն ալ հաւա-
սարարակ չեն վայելի, հետեւաբար և հա-
յեցողական տեսութիւններն ալ հաւասար
չափով չեն ըլլար ամենուն մէջ:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 25)